

Nina Zaķe

UZNĒMĒJDARBĪBA

vidusskolām un profesionālās izglītības iestādēm

Nina Zaķe

UZŅĒMĒJDARBĪBA

**vidusskolām un profesionālās
izglītības iestādēm**

Rīga 2016

UDK 658 (075.3)
Za316

Ņina Zaķe

Uzņēmējdarbība vidusskolām un profesionālās izglītības iestādēm

ISBN 978-9934-543-06-7

© SIA "Biznesa augstskola *Turība*", 2016, 144 lpp.

© Zaķe Ņina, 2016

Izdevējs SIA "Biznesa augstskola *Turība*"

E-pasts: izdevnieciba@turiba.lv

Iespiests SIA "Jelgavas tipogrāfija"

Priekšvārds

Jau vairākus gadus Latvijas izglītības programmās ir iekļauts mācību priekšmets “Uzņēmējdarbība”. Šī mācību priekšmeta apguvi apgrūtina fakts, ka līdz šim trūka attiecīgās mācību grāmatas. Piedāvātā mācību grāmata “Uzņēmējdarbība vidusskolām un profesionālās izglītības iestādēm” paredzēta audzēkņiem, kuri apgūst uzņēmējdarbības pamatus un vēlas sociālo zinību jomā padziļināt vispārējo kompetences līmeni.

Mācību grāmata sastāv no 33 nodaļām, kurās atspoguļoti galvenie uzņēmējdarbībā aktuālie temati. Katras nodaļas beigās ir doti zināšanu pārbaudes testi un uzdevumi (to atbildes un atrisinājumi atrodami metodiskajā materiālā skolotājiem).

Grāmatas beigās atrodama terminu skaidrojošā vārdnīca, izmatotā literatūra un pielikumi, kuros ietvertā informācija noderēs, pieņemot lēmumu par uzņēmuma dibināšanu.

Atsevišķā izdevumā ir izveidots metodiskais materiāls skolotājiem, kurā ietverts mācību priekšmeta tematiskais plānojums, kontroldarbu uzdevumi ar atrisinājumiem, divu lietišķo spēļu apraksti, radošā darba paraugs, kā arī mācību grāmatā iekļauto testu atbildes un uzdevumu atrisinājumi.

Satura rādītājs

1. nodaļa. Ievads uzņēmējdarbībā.....	6
1.1. Uzņēmējdarbības un komercdarbības jēdzieni. Uzņēmējdarbības būtība un nozīme.....	6
1.2. Cilvēka rīcība uzņēmējdarbībā.....	7
1.3. Uzņēmējs	8
1.4. Vai uzņēmējs ir neatkarīgs?.....	9
2. nodaļa. Uzņēmējdarbības mikrovide un makrovide	11
3. nodaļa. Uzņēmējdarbības valstiskā regulēšana	14
4. nodaļa. Uzņēmējdarbības uzsākšana.....	16
5. nodaļa. Priekšnosacījumi sekmīgas uzņēmējdarbības uzsākšanai	18
6. nodaļa. Riski un to pārvaldīšana	22
7. nodaļa. Uzņēmuma darbības mērķi. Mērķu veidi.....	24
8. nodaļa. Uzņēmuma vadīšana.....	26
8.1. Uzņēmuma vadīšanas funkcijas.....	26
8.2. Vadības līmeņi.....	27
9. nodaļa. Saimnieciskās darbības sistēma	33
10. nodaļa. Komercdarbības juridiskās formas	34
11. nodaļa. Individuālā uzņēmējdarbība	35
12. nodaļa. Kapitālsabiedrības	37
12.1. Sabiedrība ar ierobežotu atbildību	37
12.2. Mazkapitāla sabiedrības ar ierobežotu atbildību	40
12.3. Akciju sabiedrības.....	41
13. nodaļa. Personālsabiedrības	46
14. nodaļa. Mazā biznesa formas	49
15. nodaļa. Mikrouzņēmums.....	52
16. nodaļa. Kooperatīvās sabiedrības	56
17. nodaļa. Uzņēmuma līdzekļi un to struktūra	59
18. nodaļa. Amortizācija	62
19. nodaļa. Apgrozāmie līdzekļi	65
20. nodaļa. Uzņēmuma finanses un finanšu avoti	67
21. nodaļa. Nepieciešamā kapitāla daudzuma noteikšana	70
21.1. Nepieciešamā kapitāla daudzuma noteikšanas nozīme.....	70
21.2. Nepieciešamā pamatlīdzekļu daudzuma noteikšana	71
21.3. Nepieciešamā apgrozāmā kapitāla aprēķināšana.....	72
21.4. Naudas plūsma	74
22. nodaļa. Grāmatvedība.....	77
23. nodaļa. Uzņēmuma finansiālā stāvokļa novērtējums	81
24. nodaļa. Uzņēmuma maksātspēja	84
25. nodaļa. Investīciju projektu novērtēšana	87
26. nodaļa. Produkta kalkulācija.....	89
27. nodaļa. Tehnoloģija.....	93
28. nodaļa. Zilā okeāna stratēģija	96
29. nodaļa. Darbaspēks un atalgojums.....	98
29.1. Darbaspēks.....	98
29.2. Darba alga.....	99
29.3. Darba algas formas	100

29.4. Darba režība un darba ietilpība.....	101
29.5. Gabaldarba algas un laika darba algas aprēķināšana.....	102
29.6. Vidējās darba algas aprēķināšana	103
30. nodaļa. Aroddarbība	107
31. nodaļa. Nodokļi pašnodarbinātajiem	110
31.1. Pievienotās vērtības nodoklis	110
31.2. Iedzīvotāju ienākuma nodoklis.....	111
31.3. Valsts obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas (VSAOI)	115
32. nodaļa. Uzņēmumu reģistrēšana	118
33. nodaļa. Darba līgums un Uzņēmuma līgums	122
Terminu skaidrojošā vārdnīca.....	123
Izmantotā literatūra	124
Pielikumi	126

1. nodaļa

IEVADS UZŅĒMĒJDARBĪBĀ

1.1. Uzņēmējdarbības un komercdarbības jēdzieni.

Uzņēmējdarbības būtība un nozīme

Beidzot skolu, tu nonāksi izvēles priekšā – ko darīt tālāk, lai pilnvērtīgi iekļautos sabiedrības dzīvē. Ir divas iespējas:

- 1) uzsākt savu biznesu jeb nodarboties ar uzņēmējdarbību;
- 2) strādāt algotu darbu.

Uzņēmējdarbība ir ilgstoša vai sistemātiska, pašiniciatīvas ierosināta saimnieciska darbošanās un kapitāla ieguldīšana, kas vērsta uz preču ražošanu, pārdošanu vai pakalpojumu sniegšanu, lai gūtu peļņu. Uzņēmējdarbības pamatā ir personīgās intereses, kuras realizējot neapzināti tiek apmierinātas visas sabiedrības intereses. Uzņēmējdarbība ir īpašs domāšanas veids, netradicionālu risinājumu meklēšana, jaunu tehnoloģiju ieviešana un jaunu tirgu meklēšana. Līdz brīdim, kad spēkā stājās *Komerclikums*, uzņēmējdarbības jēdzienu definēja likums *Par uzņēmējdarbību*. Šis likums tika pieņemts deviņdesmito gadu sākumā, kad Latvijā sākās pāreja uz tirgus ekonomiku. Tas noteica galvenos uzņēmējdarbības principus un formas.

2002. gadā stājās spēkā Latvijas Republikas *Komerclikums*. Šī likuma pieņemšana bija nepieciešama vairāku iemeslu dēļ:

- iepriekšējie likumi par uzņēmējdarbību tika pieņemti deviņdesmito gadu sākumā, kad likumdevējiem bija pārāk maz pieredzes un likuma normas nebija jāsaskaņo ar Eiropas Savienības prasībām;
- esošie likumi bija nepilnīgi, tie pieņemti atšķirīgos laika posmos, tos izstrādāja dažādi autori, tāpēc nebija saskaņoti šo likumu pamatprincipi, terminoloģija, un tajos reizēm bija pretrunīgas normas;
- uzņēmējdarbības formu sadrumstalotība Latvijā;
- esošo likumu normas bija nepārskatāmas, jo tās bija jāmeklē dažādos likumos, kā arī citi iemesli.

Kopš spēkā stājies jaunais *Komerclikums*, ir mainīties dažu uzņēmējdarbības terminu traktējums. Normatīvajos aktos nav tāda jēdziena kā **uzņēmējdarbība**, toties ir jēdziens **komercdarbība**. *Komerclikumā* trūkst uzņēmējdarbības definīcijas, kaut arī tās esamība netiek noliegta. Likumā ir noteikts, ka komercdarbība ir viens no uzņēmējdarbības veidiem. Tātad uzņēmējdarbība ir plašāks jēdziens nekā komercdarbība.

Jaunajā Latvijas Republikas *Komerclikumā* ir šāda komercdarbības definīcija:

Komercdarbība ir atklāta saimnieciskā darbība, kuru savā vārdā peļņas gūšanas nolūkā veic komersants.
--

Komersants ir komercreģistrā ierakstīta fiziska persona (individuālais komersants) vai komercsabiedrība (personālsabiedrība vai kapitālsabiedrība).

Komercreģistrā ierakstītu komersanta nosaukumu sauc par **firmu**. Jēdziens komersants un uzņēmējs nav viens un tas pats: jebkurš komersants ir arī uzņēmējs, taču ne jebkurš uzņēmējs ir arī komersants.

Komerclikumā ir definēts arī jēdziens **saimnieciskā darbība**, kas pēc būtības ir visplašākais jēdziens, kas sevī ietver gan uzņēmējdarbību, gan komercdarbību.

Saimnieciskā darbība ir jebkura sistemātiska patstāvīga darbība par atlīdzību.

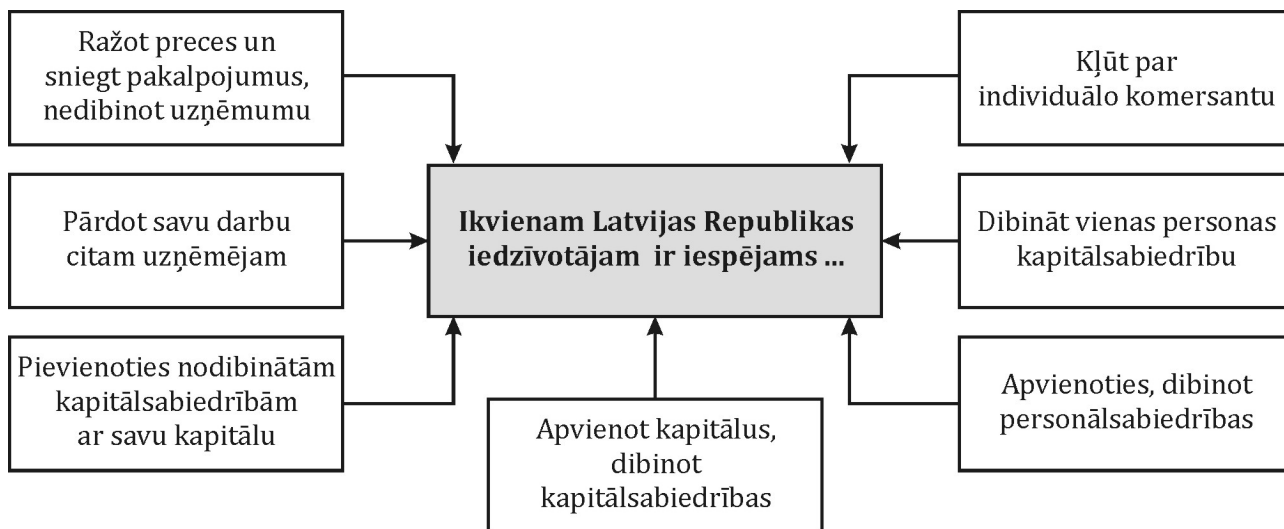
1.2. Cilvēka rīcība uzņēmējdarbībā

Uzņēmējdarbības jēdziens vienmēr saistīts ar personisku iniciatīvu ar nolūku pelnīt un sevi materiāli nodrošināt. Sekmīgs uzņēmējs nav zaglis un nav azartists. Uzņēmējs pats ir atbildīgs par sava uzņēmuma peļņu vai zaudējumiem. Vinstons Čērčils esot teicis: "Daži ļaudis uzskata privātos uzņēmējus par plēsīgiem tīģeriem medību laukos, citiem liekas, ka tie ir slaucamas govīs, un tikai nedaudzi saredz viņos zirgus, kas velk smagus vergus."

Mūsdienu dzīves temps prasa, lai uzņēmējs spētu strādāt ilgas un intensīvas darba stundas. Modernais uzņēmējs ir mobils, te viņš ir savā automobilī, te savā birojā. Viņš sporto, rūpējas par savu veselību un ķermeni, un piekopj veselīgu dzīvesveidu.

Ikvienam cilvēkam, apsverot savas spējas, prasmes un citas īpašības, ir dota brīva iespēja izvēlēties savu darbības virzienu. Edmunda Bērka (18. gs.) vārdi: "Lielākais grēks ir nedarīt neko tikai tāpēc, ka var izdarīt tik maz".

Ikviena Latvijas Republikas iedzīvotāja iespējas

Grūtības, uzsākot savu biznesu (uzņēmējdarbību):

- sākumkapitāla nepietiekamība;
- pieredzes trūkums;
- ražošanas vietas un nepieciešamo materiālu trūkums;
- infrastruktūras trūkums;
- nekompetence uzņēmuma vadības jautājumos, likumdošanā un nodokļos.

Uzņēmējs var ražot gan preces, gan piedāvāt pakalpojumus.

Prece ir lieta, kas paredzēta pārdošanai.

Pakalpojumi ir darbības – pasākumi, ko veic uzņēmumi vai noteiktu arodu pārstāvji, lai apmierinātu klientu vajadzības bez materiālo vērtību radīšanas.

Pakalpojumu un preču galvenās atšķirības

Preces	Pakalpojumi
Cilvēks var pats paņemt, samaksājot par to	Lielākajai daļai pakalpojumu nepieciešams klienta un pakalpojumu sniedzēja tiešs kontakts
Preci var iegādāties lielās un nelielās telpās, kioskos, tirgus stendos vai pat tirgoties atļautās vietās bez īpaša tirdzniecībai piemērota iekārtojuma	Pakalpojumu sniegšanai nepieciešamas speciālas telpas
Preci var izmantot pēc kāda laika	Lielākā daļa pakalpojumu tiek lietota uzreiz
Pirms pirkšanas ir iespējams iegūt nepieciešamo informāciju par preces kvalitāti	Nevar būt pilnībā pārliecināts par konkrētā pakalpojuma kvalitāti
Preci var atgriezt, ja atrasts defekts	Pakalpojumu atgriezt nevar

1.3. Uzņēmējs

Jebkura saimnieciskā darbība saistīta ar ražošanu, darbu izpildi, pakalpojumu sniegšanu un citām ekonomiskām aktivitātēm. Saimnieciskās darbības veikšanai ir vajadzīgi ražošanas faktori: zeme, kapitāls, darbs. Paši par sevi šie faktori neko nevar sasniegt. Tos nepieciešams apvienot un izveidot kopumu. Kādam ir jāpieņem lēmums – ko, kā un kam ražot. Cilvēku, kurš uzņemas atbildību un risku par ražošanas faktoru izmantošanu un izlemj, kā tos izmantot, sauc par **uzņēmēju**.

Uzņēmēja un algota darbinieka galvenās atšķirības

	Uzņēmējs		Algots darbinieks
1.	Patstāvīgi pieņem lēmumus.	1.	Darbojas pēc uzņēmēja iepriekš noteiktiem likumiem un lēmumiem.
2.	Uzņēmēja peļņa nav atkarīga no viņa tiešā darba apjoma.	2.	Darba alga tieši atkarīga no darba apjoma un kvalitātes.
3.	Iegulda savu īpašumu firmas darbībā.	3.	Neiegulda savu īpašumu firmas darbībā.
4.	Darbība saistās ar risku	4.	Riska pakāpe ievērojami mazāka nekā uzņēmējam.

Uzņēmējam jāpieņem uzņēmējspējām. **Uzņēmējspējas** ir cilvēka personīgo dotību, īpašību un prasmju kopums, kas nodrošina sekmīgu uzņēmējdarbību.

Izraēliešu ekonomisti apgalvo, ka katrā sabiedrībā 25% no tās dalībniekiem piemīt uzņēmējspējas, bet tikai 25% no tiem uzsāk uzņēmējdarbību un tikai 25% no tiem, kas uzsāk uzņēmējdarbību, dara to sekmīgi un ilgstoši.

Eiropas Savienībā uz katriem 1000 iedzīvotājiem vidēji reģistrēti 36 uzņēmumi, Latvijā – 18.

Lai gūtu panākumus, uzņēmējam nepieciešamas šādas rakstura īpašības:

- neatlaidība;
- vēlšanās un gatavība izrādīt iniciatīvu;
- sāncensība;
- spēja uzņemties risku;
- attiecīgas zināšanas un prasmes uzņēmuma veidošanai;

- palāvība uz sevi;
- nepārvarama vēlēšanās sasniegt mērķi;
- savu emociju un pārdzīvojumu apvaldīšana;
- stipra veselība.

1. tests. Uzņēmēja pašnovērtējuma tests

Kanādas Saimnieciskās izglītības fonda materiāli.

1. Saskaroties ar nopietnu problēmu, uzņēmējs:
 - a) meklēs palīdzību pie tuva drauga;
 - b) meklēs palīdzību pie eksperta;
 - c) vispirms pats mēģinās atrast risinājumu šai problēmai.
2. Uzņēmējs ir gargabalnieks. Viņš skrien galvenokārt tāpēc, ka:
 - a) vēlas izmantot savu uzkrāto spēku un enerģiju;
 - b) vēlas sekmīgi sacensties ar pārējiem konkurentiem;
 - c) vēlas uzlabot savu iepriekšējo rezultātu.
3. Uzņēmējs ir visvairāk motivēts:
 - a) sasniegt sev personīgi svarīgu mērķi;
 - b) iegūt ievērību un atzinību sabiedrībā;
 - c) iegūt mantu un valdīt par citiem.
4. Uzņēmējs tic, ka sekmes vai neveiksmes nosaka:
 - a) laime un liktenis;
 - b) citu cilvēku atbalsts;
 - c) paša stiprās un vājās īpašības un spējas.
5. Ja dosim uzņēmējam ierobežotas iespējas iegūt pamatīgu laimestu, viņš izvēlēsies:
 - a) izmest kauliņus, ja varbūtība vinnēt ir viena no trim;
 - b) piestrādāt pie problēmas, ja varbūtība atrast labu risinājumu ir viena no trim;
 - c) ne vienu, ne otru, jo varbūtības nav pietiekami pievilcīgas.
6. Uzņēmējs visdrīzāk izvēlēsies uzdevumu, kurš:
 - a) ir sarežģīts, bet bez liela riska;
 - b) ir ar lielu risku, bet ļoti lielu iespējamo ieguvumu;
 - c) ir viegls un ar mazu risku.
7. Nauda uzņēmējam ir svarīga, jo:
 - a) tā viņam ļauj realizēt dzīvē savas idejas un izmantot vēl citas iespējas;
 - b) iegūtā nauda ir laba mēraukla uzņēmēja sasniegumiem;
 - c) tā ir galvenais iemesls sākt jaunu uzņēmumu un uzņemties ar to saistīto risku.

1.4. Vai uzņēmējs ir neatkarīgs?

Uzņēmēja neatkarība ir nosacīta. Lai sekmīgi darbotos uzņēmējdarbībā, ir jāsadarbojas ar daudziem sadarbības partneriem. Nākotnē uzņēmumi aizvien vairāk būs atkarīgi no citiem. Gundars Ķeniņš-Kings, raksturojot Latvijas uzņēmēju darbību un to iesaistīšanos pasaules kopējā tirgū, salīdzina viņu darbību ar kāpšanu kalnā. Šim nolūkam nepieciešama atbildības sajūta un kompetence. Kāpt kalnā nozīmē pilnīgi izprast apstākļus, kādos darbojas uzņēmums, un tiem sekmīgi pielāgoties.

Gundars Ķeniņš-Kings izdala četrus saimnieciskās vides līmeņus:

- 1) *Pakalnes līdzenums*. Vide tiem uzņēmumiem, kas piegādā izejvielas un komplektējošās daļas Krievijas uzņēmumiem;
- 2) *Pirmie pakalni un kalnu pārejas*. Pirmajiem pakalniem tikt pāri nav sevišķi grūti. Kalnu pārejas palīdz izvairīties no grūtajiem kāpieniem. Tie ir uzņēmumi, kas pērk un pārdod importa preces. Tas ir izejvielu eksports. Šī vide ir raksturīga uzņēmumiem, kas saistīti ar tranzītu starp Krieviju un Rietumiem;
- 3) *Kalni*. Tā ir rietumnieciska vide. Tai ir jāgatavojas. Šie uzņēmumi piegādā Rietumiem uz pasūtījumu gatavotās preces, komplektējošās daļas un augsti kvalificētus pakalpojumus;
- 4) *Augsti kalni*. Uzņēmumi, kas lietpratīgi darbojas Rietumu tirgos.

Tādā veidā Gundars Ķeniņš-Kings, raksturojot Latvijas uzņēmēju darbību, norāda, ka, lai sasniegtu augstus rezultātus savā darbībā, nepieciešams pastāvīgi pilnveidoties, apgūt jaunas zinības, tehnoloģijas, kā arī praktiskas iemaņas. Uzņēmējam jāspēj apgūt ne tikai Austrumu tirgu, bet jāatrod sava vieta arī Rietumos.